

runt, quanquam jam erat nox, et aliquid etiam lucerna illata scriptum erat, tamen illi adolescentes intentissime expectabant, utrum Alypius vel alio die se responsurum esse promitteret. Tum ille: Nihil mihi aliquando, inquit, tam ex sententia provenisse affirmare paratus sum, quam quod hodierna disputatione discedo superatus, nec istam meam tantum puto debere esse lætitiā. Communicabo ergo eam vobiscum concertatores mei vel iudices nostri. Quandoquidem isto se pacto a suis posteris vinci, ipsi etiam fortasse Academici optarunt. Quid enim nobis hoc sermonis lepore jucundius? quid sententiarum gravitate perpensius? quid benevolentia promptius? quid doctrina peritius videri aut exhiberi posset? Prorsus nequaquam digne admirari possum, quo tam facete aspera, tam fortiter desperata, tam moderate convicta, tam dilucide obscura tractata sunt. Quare jam socii mei expectationem vestram, qua me ad respondendum provocabatis, certiore spe mecum ad discendum convertite. Habemus ducem qui nos in ipsa veritatis arcana Deo jam monstrante perducit.

XLV. Hic ego cum illi puerili quodam studio, quod Alypius responsurus non videbatur, quasi fraudatos vultu se ostenderent: Invidetis, inquam arridens, laudibus meis. Sed quoniam de Alypii constantia jam securus, nihil eum timeo, ut vos quoque mihi gratias agatis, instruo vos adversus illum qui tantam intentionem vestræ expectationis offendit. Legite Academicos¹, et cum ibi victorem (quid enim facilius?) istarum nugarum Ciceronem inveneritis, cogatur iste a vobis hunc nostrum sermonem contra illa invicta defendere. Hanc tibi, Alypi, duram mercedem pro mea falsa laude restituo. Hic cum arisissent, finem tantæ conflictionis utrum firmissimum nescio, modestius tamen et citius quam speraveram fecimus.

¹ Retract. cap. 1, n. 4.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE BEATA VITA.

LIBER UNUS¹.

TRIDEANUS HIC LIBER COMPLECTITUR DISPUTATIONES THEODORO NUNCUPATAS, QUIBUS EO DEMUM RES ABIT UT BEATAM VITAM NONNISI IN PERFECTA DEI COGNITIONE CONSISTERE DEFINIATUR.

PRÆFATIO.

Dicat librum Theodoro, eique aperit quibus veluti ventis ad christianæ philosophiæ portum impulsus sit. — Occasio disputationis.

I. Si ad philosophiæ portum², de quo jam in beatæ vitæ regionem solumque proceditur, vir humanissime atque magne Theodori, ratione institutus cursus, et voluntas ipsa perduceret, nescio utrum temere dixerim, multo minoris numeri homines ad eum perventuros fuisse, quamvis nunc quoque, ut videmus, rari admodum paucique perveniant. Cum enim in hunc mundum, sive Deus, sive natura, sive necessitas, sive voluntas nostra, sive conjuncta horum aliqua, sive simul omnia (res enim

¹ Scriptus sub finem an. Chr. 386. Vide Retract. lib. 1, cap. 2. — ² Vide D. Guillon tom. XXI, p. 34-39.

multum obscura est, sed tamen a te jam illustranda suscepta) veluti in quoddam procellosum salum nos quasi temere passimque projecerit, quotus quisque cognosceret quo sibi nitendum esset, quave redeundum, nisi aliquando et invitos contraque obnites aliqua tempestas, quæ stultis videtur adversa, in optatissimam terram nescientes errantesque compingeret.

II. Igitur hominum, quos philosophia potest accipere, tria quasi navigantium genera mihi videor videre. Unum est eorum, quos ubi ætas compos rationis assumpserit, parvo impetu pulsuque remorum de proximo fugiunt, seseque condunt in illa tranquillitate, unde cæteris civibus quibus possunt, quo admoniti conentur ad se, lucidissimum signum sui alicujus operis erigunt. Alterum vero est eorum superiorique contrarium, qui fallacissima facie maris decepti, elegerunt in medium progredi, longeque a sua patria peregrinari audent, et sæpe ejus obliviscuntur. Hos si nescio quo et nimis latente modo a puppi ventus, quem prosperum putant, fuerit persecutus, penetrant in altissima miseriarum elati atque gaudentes, quod eis usquequaque fallacissima serenitas voluptatum honorumque blanditur. His profecto quid aliud optandum est, quam quædam in illis rebus a quibus jacti excipiuntur, improspira, et si parum est, sæviens omnino tempestas, contrarieque flans ventus, qui eos ad certa et solida gaudia, vel flentes gementesque perducatur: hujus generis tamen plerique nondum longius evagati, quibusdam non ita gravibus molestiis reducuntur. Hi sunt homines, quos cum vel lacrymabiles tragediæ fortunarum suarum, vel inanium negotiorum anxietate difficultates, quasi nihil aliud habentes quod agant, in libros doctorum sapientissimorumque hominum truserint, in ipso quodam modo portu evigilant, unde illos nulla

maris illius promissa nimium falso ridens excludant. Est autem genus inter hæc tertium eorum, qui vel in ipso adolescentiæ limine, vel jamdiu multumque jactati, tamen quædam signa respiciunt, et suæ dulcissimæ patriæ, quamvis in ipsis fluctibus, recordantur, et aut recto cursu in nullo falsi, et nihil morati, eam repetunt: aut plerumque vel inter nubila deviantes, vel mergentia contuentes sidera, vel nonnullis illecebris capti, bonæ navigationis tempora differentes, errant diutius; sæpe etiam periclitantur. Quos item sæpe nonnulla in fluxis fortunis calamitas, quasi conatibus eorum adversa tempestas in optatissimam patriam quietamque compellit.

III. His autem omnibus, qui quocumque modo ad beatæ vitæ regionem feruntur, unus immanissimus mons ante ipsum portum constitutus, qui etiam magnas ingredientibus gignit angustias, vehementissime formidandus, cautissimeque vitandus est. Nam ita fulget, ita mentiente illa luce vestitur, ut non solum pervenientibus, nondumque ingressis incolendum se offerat, et eorum voluntatibus pro ipsa beata terra satisfacturum polliceatur; sed plerumque de ipso portu ad sese homines invitat, eosque nonnunquam detinet ipsa altitudine delectatos, unde cæteros despiciere libeat. Hi tamen admonent sæpe venientes, ne aut occultis subter scopulis decipiantur, aut ad se ascendere facile putent; et qua sine periculo ingrediantur propter illius terræ vicinitatem benevolentissime docent. Ita cum eis invident vanissimam gloriam, locum securitatis ostendunt. Nam quem montem alium vult intelligi ratio propinquantibus ad philosophiam ingressive metuendum, nisi superbum studium inanissimæ gloriæ: quod ita nihil intus plenum atque solidum habet, ut inflatos sibi superambulantes succrepante fragili solo demergat ac sorbeat,

eisque in tenebras revolutis, eripiat luculentissimam domum, quam pene jam viderant.

IV. Quæ cum ita sint, accipe, mi Theodore, namque ad id quod desidero, te unum intueor, teque aptissimum semper admiror; accipe, inquam, et quod illorum trium genus hominum me tibi dederit, et quo loco mihi esse videar, et abs te cujusmodi auxilium certus expectem. Ego ab usque unde vicesimo anno ætatis meæ, post quam in schola rhetoris librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur; accepi¹, tanto amore philosophiæ succensus sum, ut statim ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi nebulae defuerunt, quibus confunderetur cursus meus, et diu fateor, quibus in errorem ducebar, labentia in Oceanum astra suspexi. Nam et superstitio quædam puerilis me ab ipsa inquisitione terreat: et ubi factus erectior, illam caliginem dispuli, mihi que persuasi docentibus potius quam jubentibus esse credendum, incidi in homines², quibus lux ista, quæ oculis cernitur, inter summa et divina colenda videretur. Non assentiebar, sed putabam eos magnam aliquid tegere illis involucris, quod essent aliquando aperturi. At ubi discussos eos evasi, maxime trajecto isto mari, diu gubernacula mea repugnantia omnibus ventis in mediis fluctibus Academici tenuerunt. Deinde veni in has terras, hic septentrionem cui me crederem didici. Animadverti enim et sæpe in sacerdotis nostri³, et aliquando in sermonibus tuis, cum de Deo cogitaretur, nihil omnino corporis esse cogitandum, neque cum de anima: nam id est unum in rebus proximum Deo. Sed ne in philosophiæ gremium celeriter advolarem, fateor uxoris honorisque illecebra detinebar: ut cum hæc essem consecutus, tum demum me, quod paucis felicissimis licuit, totis velis om-

¹ Lib. iii Conf. cap. iv. et lib. vi cap. 11. et lib. viii cap. 7. — ² Manichæos lib. iii. Conf. cap. 6. — ³ Ambrosii lib. vi. Confes. cap. 3, n. 4.

nibusque remis in illum sinum raperem, ibique conquiescerem. Lectis autem Platonis paucissimis libris, cujus te esse studiosissimum accepi¹, collataque cum eis, quantum potui, etiam illorum auctoritate, qui divina mysteria tradiderunt, sic exarsi; ut omnes illas vellem ancoras rumpere, nisi me nonnullorum hominum existimatio commoveret. Quid ergo restabat aliud, nisi ut immoranti mihi superfluis, tempestas quæ putabatur adversa, succurreret? Itaque tantus me arripuit pectoris dolor, ut illius professionis onus sustinere non valens, qua mihi velificabam fortasse ad Sirenas, abjicerem omnia, et optatæ tranquillitati vel quassatam navem fissamque perducerem.

V. Ergo vides in qua philosophia quasi in portu navigem. Sed etiam ipse late patet, ejusque magnitudo quamvis jam minus periculosum, non tamen penitus excludit errorem. Nam cui parti terræ, quæ profecto una beata est, me admoveam, atque contingam, prorsus ignoro. Quid enim solidum tenui, cui adhuc de anima quæstio nutat et fluctuat? Quare obsecro te per virtutem tuam, per humanitatem, per animarum inter se vinculum atque commercium, ut dexteram porrigas. Hoc autem est, ut me ames, et a me vicissim te amari credas charumque haberi. Quod si impetravero, ad ipsam beatam vitam, cui te jam hæerere præsumo, parvo conatu facillime accedam. Quid autem agam, quove modo ad istum portum necessarios meos congregem ut cognoscas, et ex eo animum meum (neque enim alia signa invenio quibus me ostendam) ut plenius intelligas, initium disputationum mearum, quod mihi videtur religiosus evasisse, atque tuo titulo dignius, ad te scribendum putavi, et ipso tuo nomine dedicandum. Aptissime sane: nam de beata vita quæsimus inter nos, nihilque aliud video, quod magis Dei donum vocandum

¹ Confes. lib. vii, cap. 9-20.

sit. Eloquentia tua territus non sum: quidquid enim amo, quamvis non assequar, timere non possum: fortunæ vero sublimitatem multo minus: apud te enim vere, quamvis sit magna, secunda est: nam quibus dominatur, eosdem ipsos secundos facit. Sed jam quid afferam, quæso te, attende.

VI. Idibus Novembris mihi natalis dies erat: post tam tenue prandium, ut ab eo nihil ingeniorum impediretur, omnes qui simul non modo illo die, sed quotidie convivabamur in balneas ad consedendum vocavi: nam is temporis aptus locus secretusque occurrerat. Erant autem, non enim vereor eos singulari benignitati tuæ notos interim nominibus facere, imprimis nostra mater, cujus meriti credo esse omne quod vivo: Navigius frater meus; Trygetius et Licentius, cives et discipuli mei, nec Lastidianum et Rusticum consobrinos meos, quamvis nullum vel grammaticum passi sint, deesse volui, ipsumque eorum sensum communem ad rem quam moliebar, necessarium putavi. Erat etiam nobiscum ætate minimus omnium, sed cujus ingenium, si amore non fallor, magnum quiddam pollicetur Adeodatus filius meus. Quibus attentis sic cœpi.

DISPUTATIO PRIMÆ DIEI.

Ex anima et corpore constamus. Cibus corpori necessarius.

VII. MANIFESTUM vobis videtur ex anima et corpore nos esse compositos? Cum omnes consentirent, Navigius se ignorare respondit. Cui ego: Nihil nihil-ne omnino scis, inquam, an inter aliqua quæ ignoras etiam hoc numerandum est? Non puto me, inquit, omnia nescire. Potes-ne, inquam, nobis dicere aliquid eorum quæ nosti? Possum, inquit. Nisi molestum est, inquam, profer aliquid. Et cum dubitaret: Scis-ne, inquam, saltem te vivere? Scio, inquit. Scis ergo habere te vitam? siquidem vivere nemo nisi vita potest. Et hoc, inquit, scio. Scis etiam corpus te habere. Assentiebatur. Ergo jam scis te constare ex corpore et vita: Scio interim: sed utrum hæc sola sint, incertus sum. Ergo duo ista, inquam, esse non dubitas, corpus et animam, sed incertus es, utrum sit aliud quod ad complementum ac perficiendum hominem valet. Ita, inquit. Hoc quale sit, alias, si possumus, quæremus, inquam. Nunc illud jam ex omnibus quæro, cum fateamur cuncti, neque sine corpore, neque sine anima esse posse hominem, cibos propter quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licentius. Cæteri autem cunctabantur, varioque sermone inter se agebant, quomodo posset propter corpus cibus necessarius videri, cum appeteretur propter vitam, et vita non nisi ad animam pertineret. Tum ego: Videtur, inquam, vobis ad eam partem cibum pertinere, quam cibo crescere

robustioremq; fieri videmus? Assentiebantur præter Trygetium. Ait enim: Cur ergo non pro edacitate mea crevi? Modum, inquam, suum a natura constitutum habent omnia corpora, ultra quam mensuram progredi nequeant, tamen ea mensura minora essent si eis alimenta defuissent, quod et in pecoribus facilius animadvertimus. Et nemo dubitat cibus subtractis omnium animantium corpora macrescere. Macrescere, inquit Licentius, non decrescere. Satis est mihi, inquam, ad id quod volo. Etenim quæstio est, utrum ad corpus cibus pertineat. Pertinet autem, cum eo subducto ad maciem deducitur. Omnes ita esse censuerunt.

Animæ quoque suus est cibus.

VIII. Quid ergo anima, inquam, nulla-ne habet alimenta propria? An ejus esca scientia vobis videtur? Plane, inquit mater, nulla re alia credo ali animam quam intellectu rerum atque scientia. De qua sententia cum Trygetius dubium se ostenderet: Hodie, inquit illa, tu ipse nonne docuisti, unde aut ubi anima pascatur? Nam post aliquantam prandii partem te dixisti non advertisse quo vasculo uteremur, quod alia nescio quæ cogitasses, nec tamen ab ipsa ciborum parte abstinueras manus atque morsus. Ubi igitur erat animus tuus, quo tempore illud te vescente non attendebat, inde mihi crede, et talibus epulis animus pascitur, id est theoriis et cogitationibus suis, si per eas aliquid percipere possit. De qua re cum dubitanter streperent, nonne, inquam, conceditis hominum doctissimorum animos multo esse quam imperitorum quasi in suo genere pleniore atque majores? Manifestum esse dixerunt. Recet igitur dicimus eorum animos, qui nullis disciplinis eruditi

sunt, nihilque bonarum artium hauserunt, jejunos et quasi famelicos esse. Plenos, inquit Trygetius, et illorum animos esse arbitror, sed vitiis atque nequitia. Ista ipsa est, inquam, crede mihi, quædam sterilitas, et quasi fames animorum. Nam quemadmodum corpus, detracto cibo, plerumque morbis atque scabie repletur, quæ in eo vitia indicant famem, ita et illorum animi pleni sunt morbis quibus sua jejunia confitentur. Etenim ipsam nequitiam matrem omnium vitiorum, ex eo quod nequidquam sit, id est, ex eo quod nihil sit, veteres dictam esse voluerunt. Cui vitio quæ contraria virtus est, frugalitas nominatur. Ut igitur hæc a fruge, id est, a fructu, propter quamdam animorum fecunditatem; ita illa ab sterilitate, hoc est a nihilo nequitia nominata est: nihil est enim omne quod fluit, quod solvitur, quod liquescit et quasi semper perit. Ideo tales homines etiam perditos dicimus. Est autem aliquid si manet, si constat, si semper tale est, ut est virtus, cujus magna pars est atque pulcherrima, quæ temperantia et frugalitas dicitur. Sed si hoc obscurius est quam ut id jam vos videre possitis, certe illud conceditis, quia si animi imperitorum etiam ipsi pleni sunt, ut corporum, ita animorum duo alimentorum genera inveniuntur, unum salubre atque utile, alterum morbidum atque pestiferum.

De eodem argumento.

IX. QUÆ cum ita sint, arbitror die natali meo, quoniam duo quædam esse in homine convenit inter nos, id est corpus atque animam, non me prandium paulo lautius corporibus nostris solum, sed et animis etiam exhibere debere. Quod autem hoc sit prandium, si esuritis, proferam. Nam si vos invitos, et fastidientes alere conabor;

frustra operam insumam, magisque vota facienda sunt, ut tales epulas potius quam illas corporis desideretis. Quod eveniet si sani animi vestri fuerint: ægri enim sicut in morbis ipsius corporis videmus, cibos suos recusant et respuunt. Omnes se vultu ipso, et consentiente voce quidquid præparassem jam sumere ac vocare velle dixerunt.

Beatus non est qui quod vult non habet. Nec tamen omnis qui quod vult habet, beatus est.

X. ATQUE ego rursus exordiens: Beatos esse nos volumus, inquam? Vix hoc effuderam, occurrerunt una voce consentientes. Videtur-ne vobis, inquam, beatus esse qui quod vult non habet? Negaverunt. Quid, omnis qui quod vult habet, beatus est? Tum mater: Si bona, inquit, velit et habeat, beatus est: si autem mala velit, quamvis habeat, miser est. Cui ego arridens atque gestiens: Ipsam, inquam, prorsus, mater, arcem philosophiæ tenuisti. Nam tibi procul dubio verba defuerunt, ut non sicut Tullius te modo panderes, cujus de hac sententia verba ista sunt. Nam in Hortensio, quem de laude ac defensione philosophiæ librum fecit: Ecce autem, ait, non philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos qui vivant ut ipsi velint: falsum id quidem: Velle enim quod non deceat, idem ipsum miserrimum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. Plus enim mali pravitas voluntatis affert, quam fortuna cuiquam boni. In quibus verbis illa sic exclamabat, ut obliti penitus sexus ejus, magnum aliquem virum considerare nobiscum crederemus, me interim quantum poteram intelligente ex quo illa, et quam divino fonte manarent. Et Licentius: Sed dicendum, inquit, tibi est,

ut beatus sit quisque, quid velle debeat, et quarum rerum eum oporteat habere desiderium. Invita me, inquam, natali tuo, quando dignaberis; quidquid apposueris libenter sumam. Qua conditione hodie apud me ut epuleris peto, nec flagites quod fortasse non est paratum. Quem cum modestæ ac verecundæ commonitionis suæ pœniteret: Ergo illud, inquam, convenit inter nos, neque quemquam beatum esse posse, qui quod vult non habet: neque omnem qui quod vult habet, beatum esse? Dederunt.

Quid sibi homo comparare debet ut sit beatus.

XI. Quid illud, inquam, conceditis, omnem qui beatus non est, miserum esse? Non dubitaverunt. Omnis igitur, inquam, qui quod vult non habet, miser est? Placuit omnibus. Quid ergo sibi homo comparare debet, ut beatus sit, inquam? Forte enim etiam hoc isti nostro convivio subministrabitur, ne Licentii aviditas negligatur: nam id opinor ei comparandum est, quod cum vult, habet. Manifestum esse dixerunt. Id ergo, inquam, semper manens, nec ex fortuna pendulum, nec ullis subjectum casibus esse debet. Nam quidquid mortale et caducum est, non potest a nobis quando volumus, et quandiu volumus, haberi. Assentiebantur omnes. Sed Trygetius; Sunt, inquit, multi fortunati, qui eas ipsas res fragiles casibusque subjectas, tamen jocundas pro hac vita cumulate largeque possideant, nec quidquam illis eorum quæ volunt desit. Cui ego: Qui timet, inquam, videtur-ne tibi beatus esse? Non videtur, inquit. Ergo quod amat quisque si amittere potest, potest-ne non timere? Non potest, inquit. Amitti autem possunt illa fortuita. Non igitur hæc qui amat et possidet, potest ullo modo beatus esse. Nihil repugnavit. Hoc loco autem

mater : Etiam si securus sit, inquit, ea se omnia non esse amissurum, tamen talibus satiari non poterit. Ergo et eo miser, quo semper est indigus. Cui ego : Quid, inquam, his omnibus abundans rebus atque circumfluens, si cupiendi modum sibi statuatur, eisque contentus decenter jocundeque perfruatur, nonne tibi videtur beatus? Non ergo, inquit, illis rebus, sed animi sui moderatione beatus est. Optime, inquam, nec huic interrogationi aliud, nec abs te aliud debuit responderi. Ergo nullo modo dubitamus, si quis beatus esse statuit, id eum sibi comparare debere quod semper manet, nec ulla sæviante fortuna eripi potest. Hoc, inquit Trygetius, jam dudum consensus. Deus, inquam, vobis æternus, et semper manens videtur? Hoc quidem, inquit Licentius, ita certum est, ut interrogatione non egeat, cæterique omnes pia devotione concinuerunt. Deum igitur, inquam, qui habet beatus est.

Quis Deum habeat.

XII. Quod cum gaudentes libentissime acciperent : nihil ergo, inquam, nobis jam quærendum esse arbitror, nisi quis hominum habeat Deum; beatus enim profecto is erit. De quo quæro quid vobis videatur. Hic Licentius : Deum habet qui bene vivit. Trygetius : Deum habet, inquit, qui facit quæ Deus vult fieri. In cujus sententiam Lastidianus concessit. Puer autem ille minimus omnium, Is habet Deum, ait, qui spiritum immundum non habet. Mater vero omnia, sed hoc maxime approbavit. Navigius tacebat. Quem cum interrogassem quid sentiret, illud ultimum sibi placere respondit. Nec Rusticum percontari visum est negligendum, quænam esset de re tanta ejus sententia, qui mihi videbatur non deliberatione magis quam pudore impeditus silere; Trygetio consensit.

Eadem proseguitur.

XIII. Tum ego : Teneo, inquam, omnium placita de re magna sane, et ultra quam nec quæri quidquam oportet, nec inveniri potest, si modo eam uti coepimus serenissime ac sincerissime investigemus. Quod hodie quia longum est, et habent in epulis suis et animi quamdam luxuriam, si ultra modum in eas, et voraciter irruant (ita enim male quodam modo digerunt, unde valetudini mentium non minus quam ab illa ipsa fame metuendum est) melius nos hæc quæstio cras esurientes, si videtur, accipiet. Illud modo libenter liguriatis volo, quod subito mihi ministratori vestro in mentem suggestum est inferendum; et est, nisi fallor, qualia solent ultima apponi, quasi scholastico melle confectum atque conditum. Quo audito sese omnes quasi in elatum ferculum tetenderunt, coegeruntque ut dicere properarem quidnam id esset. Quid, inquam, putatis; nisi cum Academicis totum quod susceperamus confectum esse negotium? Quo accepto nomine, tres illi, quibus res nota erat, sese erexerunt alacrius, et velut porrectis, ut fit, manibus inferentem ministrum adjuverunt, quibus potuerunt verbis, nihil se jucundius audituros esse monstrantes.

Academicus beatus esse non potest, ergo nec sapiens.

XIV. Tum ego ita rem proposui: Si manifestum est, inquam, beatum non esse, qui quod vult non habet, quod paulo ante ratio demonstravit; nemo autem quærit quod invenire non vult, et quæerunt illi semper veritatem,